

PROSODIAREN ORAINA ETA AHOSKERA ARAUAK

Doneztebe, 1998-IX-26

*Miren Lourdes Oñederra,
euskaltzain urgazlea, Ahoskera azpibatzorde arduraduna eta
Euskal Herriko Unibertsitateko irakaslea, Gasteizen*

Txosten honen helburu da, euskal ahoskeraren arautze garai honetan, ahoskeraren osagai funtsezko den prosodiari buruzko zenbait gauza argitzea. Horretarako, oraingo euskaran gertatzen denaz jabetzen lagun diezaguketen alderdi teoriko orokor batzuk ikusiko dira gure errealitateari buruzko gogoeta batzuen ondoan.

Izan ere, kontsonante-bokal kateak egitura eta baldintza prosodikoetan gauzatzen dira. Hori aintzat harturik ulertu behar dira Euskara Batuaren Ahoskera Zaindurako Arauak, ahoskeraren estandartzea hizkuntzaren onerako eta hitzunen aberastasunerako gertatuko bada.

Euskal prosodiaren oraina

Euskal ahoskera bat baino gehiago dago. Ahoskeraren oinarri den prosodiari bagagozkio ere, aniztasuna nabarmena da: euskal hitzak osatzen dituzten kontsonante-bokal kateak azentu-molde, neurri eta doinu desberdinetan txertatzen dituzte euskal hitzunek beren jatorriaren arabera, adinaren arabera, hizkuntz gaitasunaren arabera, alfabetizazio mailaren arabera, besteak beste.

Tresnabidezko ikerketa akustikoaren aurrerapenak direla-eta, lehenik ere (Mitxelena eta lehenago) ezaguna zen aniztasuna zehatzago neurtzen da orain eta zehatzago ezagutzen ditugu euskalki bakoitzaren datuak. Oraindik hizkuntzaren deskribapen osora iristeko asko falta bazaigu ere, gauza segurua da hizkeratik hizkerara diferentzia inportanteak aurki daitezkeela sistema prosodikoei dagokienean. Horrekin batera, bada, ordea, prosodiaren alor honetan hizkuntzaren garapenean bereziki garrantzizko gerta daitekeen fenomeno, gure belaunaldiotan jazioa, hizkuntzaren estandartze, ofizialtze eta beste zenbait gertakari soziolinguistikorekin lotua dena.

Delako horren nolakotasunaren ikerketa sakon eta luzeagoak eman behar-ko lizkigukeen datu sendoagoak izan bitartean, jaso dezagun fonetika askorik

jakin gabe ere euskaldun askoren esku dagoen gogoeta akustikoa. Nolabaiteko inpresioa hitzetan jartzen ausartuz honela azal liteke: euskara ahoskatzeko moduen artean, azentu-sistimen artean, bakoitzak gurea dugu, baina bada bat ez dena (1). Ahoskera hori berria da; diferente da; euskaldun berriena da; euskara batuarena da; irakurtzen eta idazten duen jendearena da; euskara berriarena; batzuei belarriko mina ematen diete eta beste batzuei erakargarri eta urbano gertatzen zaie; batzuek irrati-telebistetako gipuzkoarkeriari egozten diete; beste batzuk bilbokeraren zarpaikeriatzat jotzen dute.

Garbi dago zerrendatu horietan izkutatzen dena ez dela gauza sinplea eta kasuan kasukoak aztertu beharko ditugula, ziurrenik nahikoa konplexu denaren sailkapenera iristeko. Dena den, bakarren bat galdu balitz ere, <Joatén bagára kótxez?> bezalako hizketa-adibideetan antzematen den ahoskeraz ari naiz, besteak beste. Balio luke halaber irratiko esatari gazteak euskaldun zahar bati telefonoz deitu zioneko hura <Hori Institutó bat da? ez?> galdetuz eta besteak erantzun <Instítutò...? Ze Instítutò?>. Beherago, prosodia gaztea deitu dugunari buruzko atalean itzuliko gara hizkera horien ezaugarrietara.

Azentu hitzaren esanahiak

Aurrera baino lehen, zilegi bekit azentu hitzaren esanahiaz ohar tekniko bat egitea, ondorengo eztabaidarako erabat beharrezko iruditzen zaidana. *Azentu* hitza bi erataria behintzat uler daiteke (2):

a) *Ad cantus*-etik datorrena, prosodia: hitzak ahots bihurtzean, hotsak denboran (horrela hitz egiten baitugu gizakiak) erritmikoki uztartzeko erabiltzen dugun "musika"; horretarako gertatzen dira doinu gorabeherak (altuera, maiztasuna), erritmo unitateak (silabak edo silaba multzoak), nabarmentasun-guneak (indar- edo altuera-azentua), hotsen iraupenak, e.a.

b) Silaba bat besteen gaineratik gailentzeko hizkuntzak erabiltzen duen altuera edo indar nabarmentasuna. Normalean, hizkuntzalarien jardun eta azterketa teknikoak bigarren adiera honetaz izaten dira.

Prosodia hitza erabiltzea, beraz, azentu hitzaren zentzu zabalena (a) adierazteko eta nahasteak sahiesteko aukera da. Laburbilduz, prosodia ez da azentua bakarrik, azentua du bere osagaien artean, baina ez da azentua. Hemendik aurrera *prosodia* hitza erabiliko da hizketaren alderdi musikala osatzen duten

(1) Gero eta euskaldun-zaharrago izan (linguistikoki eta kronologikoki zahar diot) inpresio hori errazago delakoan nago. Behin baino gehiagotan esan izan dudán bezala, arazo honen formulaziorik gardenenak P. Goenaga lankideari zor dizkiot.

(2) Ez da hemen jasotzen hizkera arruntean *azentu* hitzak maiz izaten duen erabilera, atzeritar baten hizkeraren arrotasuna edo berezitasuna adierazten duena (<Halakok oso ongi egiten du euskaraz, baina azentu pixka bat du, igartzen da alemana dela> esaten dugunean, adibidez). Aipatzen direnetatik, dena den, (a) litzateke adiera arrunt horrekin zerikusi zuzenena lukeena.

elementuen bilduma adierazteko eta *azentu* hitzaz silabak nabarmentzeko erabiltzen dena (b) adieraziko da.

Euskal azentu zenbaiten harrapagaiztasunaz

Lantaldearen Errendapen Txostenean azaldu genuen bezala (3), euskaraz, gero eta zehazkiago bilatu azentuaren kokalekua, erantzunak areago ugaldtu eta korapilatzen dira. Gizakiok baino askoz gehiago entzuten duten laborategi-makinak gero eta azpisistema eta xehetasun akustiko gehiago agertzen dizkigute. Euskal azentuaren kokaleku zehatzaz 1982az geroztik (gogora Azkoitiko Ahoskera Jardunaldiak) gutxienez agertu dira galderak Euskaltzaindian.

Oro har, txarra da euskararen azentua ikaskuntza eta irakaskuntza kontuetarako. Txartasun horren osagaiak bilatzen hasita, zerrenda-modukoa hasenezake (oraindik asko landu, osatu, sakondu beharko dena). Kontuan izan behar da ezaugarri funtsezkoena, esan nahi baita hiztunaren oharrenean eragin handiena bide duena, ezaugarri hauek elkarrekin gertatzea dela. Bakoitzaren pisu erlatiboa zenbait aldagairen arabera alda daiteke ziurrenera (4):

— Azentuaren kokalekua ez da prosodikoki erregular izaten, alegia, ez du arau prosodikoak bakarrik finkatzen (cf., bi mutur aipatzeagatik, frantsesezko azentuaren araua azentua hitzaren azken silaban kokatzen duena eta txekierarena, lehenengoan eskatzen duena).

— Lexiko-gramatikalki ere ez da erabat sistematikoa, ez da behintzat sinplea (baldintza morfologikoak —singular-plural bereizkuntza, esaterako— ezaugarri fonikoekin gurutzatzen dira —hitzaren silaba kopurua, adibidez—) eta, horregatik agian, ez dio hizkuntzak etekin handiegirik ateratzen hiztegi edo gramatika bereizkuntzetarako ere (5).

— Lexiko edo gramatikalki bereizgarri denean ere (6), sintaktikoki alda-korregia da. Bestela esan, azentua ez da hitzaren menpeko; hitzak bereizteko

(3) Ik. testu osoa *Euskera* XLIII, 1998-1, 265-274.

(4) Euskalkiak bide dira aldagai horien artean funtsezkoenak.

(5) Gogora dezagun (L. Michelena, [1957-58] 1998, "À propos de l'accent basque", *Sobre Historia de la Lengua Vasca*, Anejos ASJU-10, 220): "<On dit souvent que le basque est une langue "sans accent": si l'on parle d'exceptions, c'est presque toujours le dialecte souletin qu'on cite. Cette façon de parler n'est pas sans justification. Dans les dialectes centraux et occidentaux, c'est-à-dire dans les variétés les plus connues et les plus prestigieuses de la langue, les différences d'intensité, de hauteur ou de durée dues à l'accent sont difficiles à saisir et leur rôle dans l'économie de la langue est très réduit: il y a des bonnes grammaires qui n'en parlent pas. La versification —et les vers basques sont inséparables du chant—, ne s'en soucie pas, même en souletin>".

(6) Ohikoa da *básua* (edateko ontzia) / *basúa* (zuhaitzek osatzen dutena) bezalako pareak aipatzea honelako eztabaidetan. Beherago, kontrasteaz hitz egitean, aipatuko diren arazoak direla eta, aintzat hartzekoa da horrelakoak beti horrela (pareetan, alegia) aipatzen direla.

gerta daitekeen ere. Txertatzen den esaldiaren arabera aldatzen da maiz eta errazegi.

— Akustikoki ez da nabarmenegia euskalki askotan (ezagun eta zabalduenetan agian).

— Ziurrenik horren azpian datza aldagai akustiko edo neurri fisikoak ez dabiltzala beti batera. Esango nuke inguruko hizkuntzetan baino beregainago direla, esaterako, intentsitatea eta altuera; simple eta baldar esanda, ez direla, derrigorrez, silaba berean gailentzen biak. Honetarako azterketa zehatzak egin beharko dira, aldez aurretik erabaki gabe hizkuntzalariak zeri deituko dion *azentu*, aldez aurretik erabaki gabe alegia aztertzen den euskalkian maiztasun aldaketei, luzerari ala indarrari egotziko dion azentuaren gauzatzea. Izan ere baliteke aldagai akustiko bakar bat ez izatea euskaraz azentuaren ordain (esaldi honen bi irakurkera behintzat bururatzen zaizkit).

Oharmenez: kontrastea

Hona iritsita beharrezko da, badaezpadan ere, eszeptiko edo sinesgogorrenentzat ohar bat egitea oharmenez, ohar orokor, simple baina ezinbestekoa, hizkuntzalarion tranpetan eror ez gaitezen eta hizkuntzari buruzko gure diskusioak hizkuntzaren errealtatearekin nahas ez ditzagun: oharmena gehien errazten duen bidea kontrastea da. Zer baiten oharmena bereziki zaila denean, kontrastera jotzen dugu. Bigarren hizkuntzako hotsak irakasteko bide usuena horixe izaten da: bereizten ez den hotsa beste baten ondoan (gertuen duenaren ondoan) entzun eta ahoskaraztea: esate baterako, *atzo/atso*, *iya/illa* pareetan. Horregatik euskarazko azentuaren lekuaz eztabaidan sartzen garenean edo hitzaren ahoskera zuzendu nahi diogunean euskaldun berriari, kontrasteak erabili eta neurriz kanpo egiten ditugu askotan (<*ez da Axúlar*, *Axulár baizik*> esaten dugu-nean) (7).

Ahoskeraren azterketa linguistikoak ere gehienetan kontrastea helburu duten hitz zerrendetan oinarritzen dira. Baina, berez eta bapatean, hizketa erreal eta lotuan gertatzen den azentua, iheskorra da oharmenaren aldetik euskaraz: ikasteko eta irakasteko orduan, azentu txarra dugu (8).

(7) Azentuaren kokalekua irakasteko formulak ere bilatu dira bide horretatik eta zenbait irakasle. zuzentzaile eta hizkuntzalarik proposatu ere proposatu dituzte. Orain hedabide zenbaitetan bederen aski zabaldu den eredu batean azentua lehen silabara edo ahalik eta ezkerrenerantz eramaten da. Beste formula konplexuagoak ere badaude (esaten da, adibidez, zenbagarren silaban jarri behar den azentua hitzaren silaba kopuru edo eraketa morfologikoaren arabera).

Erdarazko azentua lekualdatzaren baliogabetasunaren adibide on dira *ekonomía*, *kultúra*, *familia* edo *prosódia* motako hitzen ahoskera desegokiak, horien zuzenketa ez baita hasi ere egiten azentuaren kokalekua aldatuz.

(8) Ez dut uste kasualitate denik, kontraste edo enfasi ebakeretatik at, zenbat kostatzen zai-gun antzematea; halaber, makinari ez baina belarria bazuten euskalari zenbaitek euskaraz azen-turik ez zegoela esatea.

Tipologiatik

Ez da, bestalde, harritzekoa ere linguistikaren aldetik halako izatea euskara bezain hizkuntza aglutinatzaile batean. Tipologia deitzen den hizkuntzalaritzaren atalak erakusten digu hizkuntz tipo ezberdinak beren osagaien artean orekabide ezberdinak bilatzen dituztela. Ideia hori ahoskerara eramanda, zehazki prosodiaz erakusten diguna da azentua gero eta nabarmenago izan, azentugabeko silaben ahultzea handiagoa dela, azentua kontrastez nabarmentzen baita. Horrela hizkuntza askotan azentutik azenturako tartea da hizketa-erritmoaren unitatea, silaba kopuruak axola ez duelarik (adibiderik argienetakoa ingelesa, guretzat ezagun diren hizkuntzen artean).

Horren osagarri, nabarmentasun txikiko azentuak esan nahi du silaba azentugabeko eta azentudunen arteko diferentzia eraltiboki txikia dela eta gabeko silabak ere silaba indartsu eta beteak direla. Horrelako hizkuntzetan hizketa-erritmoak silaba du oinarri eta silabakako hitz-luzerak azentuaren kokalekuak baino garrantzi handiagoa du. Nere ustez, honi dagokionean, euskara ingelesaren beste muturrean dago. Silaba hizketa-erritmoaren oinarri izatearekin lotua dago silaben kalitatea ere eta hortik uler daiteke euskarak zein joera garbia agertzen duen CVCV kateak osatzeko.

Oharmenez: makinak eta gu

Beste ohar tekniko bat eztabaidaren mesederako eta esaten ari garenaren osagarri: desberdintasun akustikoak (makinek jasotzen dituztenak) objektiboak dira, fisikoki gertatzen dira eta neur daitezke. Oharmen linguistikoa, hiztunok entzuten duguna, subjektiboa da zentzu horretan. Badira gertatu eta entzuten ez ditugunak. Gure hizkuntzan axola duena antzematen dugu linguistikoki erabiltzeko moduan, alegia jakinaren gainean ikasi eta irakasteko moduan. Horregatik, euskaraz azentuak agian erritmoak baino gutxiago axola duela esaten dugunean, ez gara ari esaten euskarak azenturik ez duenik. Azentu horren nolatasun eta erabilgarritasun linguistikoaz ari gara.

Prosodia *gaztea*, ezaugarri fonetikoak eta bestelakoak

Batuarekin gertatzen ari denak erakusten digu ez dugula kode berrietan *erabiltzeko moduko* azentua, edo beste eredu bat baino ahulagotzat jo dugula behintzat: ez zegoela sendo presente gure hizkuntzaren oharmenean, gure hizkuntzaren barne-aurkezpenean, hizkuntzaren bertsio estandarrari ahoskeraz aurre egin behar izan diogunean. Hori ahoskera osoarekin gertatu da, baina azentuarekin kontsonante-bokalekin baino zailago ari zaigu gertatzen eredia irakaskuntzarako berreraikitzea.

Batuaz jabetzean ikasitako gramatika-erregelak, hitzak eta letrak, hizketa bihurtu behar izan ditugu. Orduan, nolabait esan, Batuak sortu digun behar berri horren aurrean, hizkuntza berriarentzat, eredu prosodiko berria hartu dugu. Euskara berriak (jatorrizko euskalkien arabera, batzuentzat beste batzuentzat baino berriago, ezberdinago denak) doinu berri bat hartu du askotan: azentu erregularra, prosodia txukun bat, azentu erraz eta nabarmena duena, ez gorago deskribatua bezalako azentu zail eta harrapagaitza.

Gazte dei geniezaioke prosodia horri, berria delako eta belaunaldi gaztea-goetan duelako maiztasunik handiena. Emankor da halaber, adinez ez horren gazte apika, baina bai euskal hiztun modura gazte diren euskaldun berriengan. Hizkuntzaren egokiera berrietan agertzen delako ere justifika liteke *gazte* deitzea. Ez dut uste, ordea, beti eta erabat berria denik.

Ezaugarri fonetikoak

Prosodia gazte horren eredu zabaldu xamarraren ezaugarri orokor dugu itxura trokaikoa: funtsean azken aurreko silabaren indartze erregular eta nabarmenean gauzatzen dena. Ezaugarri orokorren zerrenda osatuko lukete, besteak beste, prosodikoki erregular izateak gehienetan eta, batez ere, akustikoki beti nabarmena (intensitate eta maiztasuna batera bide doazelako).

Azentuaren kokagune erregularra gazteleratikako eredu lexiko zenbaitek hausten dute (cf. *paténte*, *konpatíblea*, *ebidéntea* bezalako ez-paroxitonoak) (9). Esan behar da, dena den, oro har azentuaren kokalekua ez dela ezaugarririk garrantzitsuena. Batzuetan azkenaurrekoaren azentua ez da horren erregulari gertatzen. Silaba azentudunaren nabarmentasuna eta finkotasuna (hiztegitik esaldiraino) haatik, bai dira prosodia gazte horren ezaugarri garbiak.

Bestelako ezaugarriak, hiztun motak

Hiztunetik hiztunerako eta taldetik talderako diferentziak daude hemen euskalkiaren eta norberaren biografia linguistikoaren arabera. Gorago aipatu den bezala euskalki batzuetatik beste batzuetatik baino distantzia handiagoa dago Batura. Nere euskalkia eta Batuaren arteko aldea Gernika inguruko lagun batentzat baino txikiagoa da eta horrek ere badu bere garrantzia hiztun horren eginahalean eta bere islada hiztun horren ahoskeran. Honekin loturik ulertu be-

(9) Beste batzuetan gazteleratikako eredu lexikoeak indartu egiten dute noski azkenaurreko azentu hori, esaterako *erresidéntzia* bezalako hitzetan diptongoa ere mailegaraziz (cf. eredu prosodiko berari dagokion *indarkéria* hitzaren ahoskera paroxitonoa).

har litzateke Batuaren ahoskeraren kontua. Gainera hizkera, kode, errejistro arazoak daude (10).

Ziurrenik, gazte deitu dugun prosodia, azentu sistema zaharrak bezain zehatz aztertuko bagenu, eredu eta azpiero duari agertuko lizkiguke. Azterketa sistematiko eta zehatzak egin bitartean, ausartuko naiz lehen sailkapen bat proposatzen, hiztun tipologia modura irudikatua (11):

— A mota edo tipoa litzateke azentuera gaztea *konpatiblea* bezalako hitz solteetan erabiltzen dutenena (maileguetan batipat, baina ez bakarrik, ik. gorago 9. oinoharra). Hitz batzuekin lexikoki loturiko azpiazentuera genuke hiztunon hizkeran.

— B motako hiztunak esaldi (esan-aldi) osoaren azken oinaren trokeoa markatzen du, bereziki nabarmentzen duelarik azken aurreko azentuaren bidez; alegia, azentu gazte hori esaldiaren azkenean egiten du.

Badira erabilera hauek (A eta B) errazten duten egokiera eta erabilera-baldintzak: enfasia eman nahia, ironia adierazteko gogoia, bestek esandakoa edo norberak besteri esandakoa errepikatzea, jendaurrean aritzea, maila goreneko hizkera eskatzen duen inguruan aritzea, hizkera estandarraren formak erabiltzea (batipat irakurtzea), e.a. Bere hizkera gertukoenean, bapatekoenean, inoiz azentu gaztea erabiltzen ez duen hiztun askok ere estilo honetara jo dezake, nahikoa baldintza betez gero bere hizketa emanaldirako (12). Esaldi osoak diren hitzetan, eten biren artean ahoskatzen diren hitz edo hitz andana ez oso luzeetan salatzen da batipat joera hau.

— C motako hiztunak dira prosodia gaztea beren hizketa osoan zehar erabiltzen dutenak ezinbestean, azentuera hori beren hizkuntza, beren euskara hizketa bihurtzeko estrategia bakarra dutenak.

Erabiltzaile motez gain, inportantea da kopurua. Asko dira, asko gara, batzuetan behintzat, prosodia gaztea erabiltzen dutenak, dugunak. Heda-erraztasuna, kutsakortasuna (ikasterraztasuna, azken batean), izan daiteke azentuera berriak bere alde duen ezaugarri inportanteenetakoa. Ezaugarri hori, noski, gorago aipatu ezaugarri fonetikoekin lotua dago neurri handi batean (nabar-

(10) Beren egituretan Batutik gertuen dauden euskalkiak dira ziurrenik azentuaren harrapagaiztasunaren adibiderik onenetakoak, irakasteko orduan eredu kaxkarrena dutenak, alegia. Hizkuntza erabiltzaile "ikusgarrienak" ere gipuzkera oinarri dutenak dira. Batuak beren eredutik gehien urrutiratzen dituen bizkaitar eta zuberotarrak ote umezurtzen eredu prosodikoari dagokionean? Azken batean, batzuek berearen harrapagaiztasunagatik, besteek jatorrizko euskalkia eta Batuaren distantziagatik, berrikuntza prosodiko tenaldian erortzeko joera izan dezakete Batua ahoskatzean.

(11) Tipoka azaltzen diren ezaugarriak batera gerta daitezke hiztun bakarrarengan (batez ere A eta B tipoetakoak).

(12) Alditik aldira eta hiztunetik hiztunerako diferentziak egon daitezke baldintzen eragin-ındarrari dagokionean.

mentasan eta erregulartasunarekin funtsean); baita gazteleraren ereduarekin ere ziurrenik.

Euskalkiei begira jarrita ere, bizkaiera zenbaitek eta batik bat zubererak (agian azentu prosodikoki erregular eta nabarmenena duen euskalkiak) erabiltzen dituzten eredu prosodikoaren artean oinarrizkoen dirudiena azkenbigarreneko azentua dugu (azken trokeoa). Dena dela eta oro har prosodikoki (hizkuntza bakoitzaren ezaugarrietatik aparte esan nahi da), azkenbigarreneko eredu horren aldeko faktoreak asko dira. Ez da harritzekoa Batuaren musikatzat hori hartzea.

Azentuera horren jatorri eta erabileraz zenbait kontu

Egia da gazteleraz erabiltzen diren eredu prosodikoaren artean oinarrizkoen dirudiena azkenbigarreneko azentua dugula (azken trokeoa). Itsu-itsuan horri egotzi diogu prosodia berriaren errua, baina ez dut uste hor agortzen denik prosodia gaztearen jatorria. Hizkuntza ezberdinen garabide paralelo baina beregainen kontrako jarrera gure artean ia dogma da, ez dago horretarako gipuzkerazko [x] hotzaren espainoltasunaz inolako zalantzarik gabe botatako iritziak ikustea baino.

Prosodiaz, hizkuntzen arteko ukitzeek erakusten dute ez dela horren erraz igarotzen sistema prosodiko oso bat hizkuntza batetik bestera. Esaterako, ingelesak erakusten duen azentu erromantze-antzekoa, oraindik ere hiztegi erromantze mailegatuaren ahoskeran erabiltzen da eta ez du ingelesaren prosodia osoa bereganatu inola ere: ez du hizkuntzaren egitura prosodikoa aldatu. Egia da agian hizkuntza menperatuaren bereizgarri izan daitekeela honetan ere ahultasun handiagoa izatea. Baina hipotesi guztiak irekita aztertu beharko genuke gertatzen ari dena, aldeztatik ezeri atea itxi gabe.

Prosodia gazte hori besterik gabe gazteleratikakoa dela esan aurretik pentsatu egin beharko genuke, gauzak azkarregi erabaki gabe. Posible da, hemen ere, hizkuntzen historietan beste askotan bezala, arrazoi eta jatorriak bide batetik baino gehiagotik etortzea, alegia azentu eredu berri hori hizkuntz barre-neko eta kanpokoa izatea: hizkuntzaren joera eta beharrei (prosodia berriaren beharra Batuaren kode berriak ekarria) kanpoko eredu nagusiak laguntzea.

Oso kontuan hartzekoa da hiztun zahar sendoenen hizkeran prosodia berria errazago gertatzen dela egoera indartzaileetan (mikrofonoa aurea, ironia edo enfasiak adierazteko orduan, e.a.). Hain zuzen ahoskera indartzea eskatzen duten egoera formaletarako ahoskera da orain aratutu nahi dena (Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua), beraz, prosodia berriaren interferentzi aukerak handienak dituen euskara da arautu nahi dena.

Hemen bi aukera ditugu: berritasun prosodiko emankor horri bide eman, gerta dadila, ala saiatu lehengo neurri eta doinuak gordetzen eta estandarra ho-

riekin konpatible egiten. Lantaldeak bigarrenaren alde egin du apustu, pentsatuz prosodia dela gainerako osagaien oinarri ahoskeran. Hain zuzen ere, ahoskotasunarekiko prosodiaren funtsezkotasun horixe izan da gure proposamen honen ardatz, erdaratikako ereduai aurre egitea baino areago. Zentzugabekeria litzateke, hizkuntzaren osotasuna aintzat ez hartzea litzateke kontsonante eta bokalen ahoskeraren jatorriasuna bilatzen duten arauak ematea eta hizkuntzak bere duen prosodia gordetzen ez saiatzea.

Ikusi dugu askok erabiltzen dugula noizpait azentuera gaztea deitu dugun hori. Ez dut uste erabat desagertarazi daitekeenik, ezta behar denik ere. Kontua da gauzak behar bezala analizatzea eta bereiztea. Azentu nabarmen finakoaren hiru gertatze-maila bereiz daitezke, gorago aipatu hiztun mota eta erabilerei jarraiki:

1. Enfasia emateko erabiltzea. Ez dago gaizki, hiztunaren baliabide da.

2. Mailegu berriak eta beste zenbait forma berezi “markatzeko” erabiltzea. Behinbehinekoa edo semantikoki kargatua bada (txantxa, ironia edo bestelako distantziak adierazteko), egitekoa du hizkuntzaren sistiman eta ez du berez murrizle izan behar (esaldia, oro har, modu egokian ahoskatzeko gai bada hitzuna).

3. Beti eredu erregular hori erabiltzea. Hori da erabateko inportazio, erdarakada edo nahi dena, baina orain arteko euskal prosodiaren suntsitaile eta zuzendu beharrekoa berehala: hiztunak inolako egitekorik gabe erabiltzen du, besterik ez duelako, euskal hitzak prosodia berri batean sartzen dituelako hizkuntza hizketa bihurtzeko, hitz egin ahal izateko (13).

Alderdi praktikotik, beraz, ez dago hitzen azentu on-txar bikoterik, esaldiak ongi (euskaraz)-gaizki (modu berri batez) “kantatzea” baino. Esaldiei euskal doinu, erritmoa ematen dakienak bere esku izango du hitz batzuk, esaldi puska batzuk, prosodia bereziz markatzeko baliabidea.

Horretarako, oraingoz esan dezakeguna da, gure ustez, hizkuntzaren prosodiaren ziria erritmoan duela euskarak eta hori behar genukeela ikaskuntzaren ardatz. Erritmoa, metrika sendo eta nabarmena ditu euskarak. Izan ere euskal ahoskeraren bereizgarri oinarrizkoenak ziurrenik erritmoan daude sustraituak. Ziurrenik euskal fonologiak silaba egitura du bizkarrezur eta azentua horrek eskatzen duen erritmoaren menpeko.

Laburbilduz, zenbait proposamen eta gogoeta

Ez ikusiarena egiteak (gauzak bere martxan segi dezaten uzteak) areagotu egiten du prosodia gaztearen ugaltzea. Prosodia, esandako eta ez esandakoen-

---

(13) Horregatik ematen du agian, oraingo Iparraldeko euskaldunen eta gure hizkera konparatuta, batzuk frantsesez eta beste batzuk gazteleraz ari garela.

gatik, beti bada garrantziko, orain gai dugun ahoskeraren arautzeak areagotu egiten du prosodiaren garrantzia. Jakinaren gaineko arauak bete beharrak ahoskerarekiko sentiberatasuna handitzen du eta horrek ugaldtu egin ditzake desegokitzat jo ditugun azentu-erak. Beraz, ahoskera arautzeak behar bezalako irakaskuntza eskatuko luke: lehendabizi esaldiaren prosodia, kantua, funtsean erritmoa den horretaz jabetu; gero hor sartu, hor txertatu kontsonante eta bokal kateak.

Hartara:

1. Uste dut euskararen ahoskerak gorde eta indartu nahi baditugu, hobe dugula *azentu*-ren (a) esanahi zabalaren gainean aritu. Horretarako, silabaren garrantziaz jabetu (hizkuntzalariorik barne) eta erritmoaz ikasten hasi.

2. Estandartze berriekiak eta alfabetatze zatikako edo partzialak (letren ikasketan gelditu den horrek: *ez dot* [estot] → *ez dut* [ezdut] (eta ez [estut]) bihurtu duen horrek) sortu kaltearen zuzenketa prosodiaren irakaskuntzatik hasi behar da.

3. Beraz, ikasi behar dugu eta irakatsi behar dugu hitz andanak erritmo, azentu eta entonazio ereduetan txertatzen: benetako esaldi diren hitzak esaten. Bestela, hiztegi-gramatiketarik ateratako hitz hilez betetako esaldi baldarrak ahoskatuko ditugu. Edo erdarazko musikan uztartuko ditugu gure esaldiak. Horrek esan nahi du, agian, praktikan, lehenengo esaldia hitzik gabe esan behar dela eta gero sartu behar zaizkiola hitzak. Ez litzaiguke gaizki etorriko irakaskuntz metodoetan lan egiten dutenekin zenbait gauza eztabaidatzeko aukerak sortzea.

4. Nolakoa da beste azentua? Berria, Batua, gazteleratikakoa edo non-baitetikakoa ez dena, jatorra? Ez da bat, asko dira... euskalkika ikasi behar dira: hori izango da Batua euskalkiekin uztartzeko bidea, ongi egiteko gauza bagara; Batuari bizitza emateko, euskalkien eta Batuaren artean *continuum* bat eraikitzeke modua, Batua hiztunentzat arrotz gerta ez dadin. Gure ikuspuntutik ahozkoaren irakaskuntza arautua abian jartze honetan lortu beharko genuke Batua, euskara estandarra, euskalkiekin uztartzea, hizkera maila ezberdinak hizkuntz behar ezberdinetarako hiztunaren esku egon daitezen. Euskalki etxekoetik hizkera estandar zainduenerainoko zubi hori hizketa-kantuan, prosodian legoke.

Irekita gelditzen da lana irakasle eta eredu-moldatzaileentzat, irakaskuntz metodoetan aditu direnentzat, ziurrenik bertsolari, antzerki-jende, musikari eta metrika-ezaguleentzat, filologilari eta hizkuntzalarientzat baino areago... Halaz ere, zein eredu, zein diskurtsutatik hartu, ikasi kantua galdutako baligute, galdera-markaz jositako aholku umila litzateke: zertarako den ikusi. Esaterako, Euskara Batuaren Ahoskera Zaindurako arauekin erabiltzeko bada, maila zainduko hizketak hartu beharko genituzke eredu (esateriak, literatur-irakurtaldiak,

apaizen predikuak, ahoskera zainduko kantu batzuk, e.a.). Elkarrizketa bizirako ereduak behar badira, euskaldun zaharren elkarrizketa bizietan bilatu.

Gure arau-proposamenak eta Euskaltzaindiak plazaratuko dituen arauak segmentalak dira, bestela esan, kontsonante-bokalen ahoskerari dagozkie. Horrek ez du esan nahi, ordea, prosodia aintzat hartu ez denik. Alderantziz, prosodia, euskararen prosodia, euskararen prosodiak aintzat hartu direlako eta errespetatu nahi direlako, ez da azentu-eredu BAT proposatzen.

Euskararen prosodiaren askotasuna gorde nahi horren ondorio da, esaterako, nafarren hizkera zainduan ere gipuzkoarron hizkeran baino diptongo gehiago onartzea (Naf. *men.dian* / Gip. *men.di.an*, biak izanik ahoskera zaindua). Bestalde, prosodiaren aniztasunaren alderdi estilistikoaren ispilu da arau batzuetan hizkera zaindutik kanpo onargarri diren ahoskerak ere aipatzea, erritmo aldaketak bizien hizkera maila aldaketekin datozelako (zainduan *egin, ezagutu* vs. arduragabeen *ein, ezautu*). Arauzale amorratuak esan lezake hori gauzak konplikatzea dela. Hizkuntza bere horretan aztertzen duenak edo bere buruaz fidatzen den hiztunak badaki hori dela benetako hizkuntzari, bizi dadin, bideak zabaltzeko modua (14). 1994ko txostenean esan bezala, idazkera bakarra izan daiteke, baina hizkera Batua ezin da bakarra izan: hizkera bakoitzarekin konpatiblea den Euskara Batua behar dugu, hiztunaren egoera eta behar ezberdinetarako balio duen euskara behar dugulako. Bestela azterketetarako eta sozialiak ateratzeko euskara aspergarria besterik ez dugu izango.

Ahoskera arautzea ez dadila izan arau zerrenden luzatzea, hizkuntza aberatsago bihurtzeko tresna baizik. Oraintxe dugu egokiera Euskara Batua hiztunen baliabide, euskalkien maila goren eta, horrela, errejistro zaindu baina bizi bihurtzeko. Guztion gogo on eta malgutsuna beharko da horretarako.

---

(14) Exkax izan ohi dira hitzun ziurrak egoera soziolinguistiko ahulean dagoen hizkuntzan. Ziurtasunik ezaren arrazoi garbiak begibistan dauzkagu oraingo euskararen unibertsoan: gaitasun linguistiko sendoeneko hitzunak alfabetatugabeak dira maizenik eta alfabetatuak, gaitasun txiki-koak, diglosikoagoak gara, salbuespenak salbuespen.